

Barbara Stańdo-Kawecka

Uniwersytet Jagielloński

barbara.stando-kawecka@uj.edu.pl

ORCID: 0000-0002-7296-1260

<https://doi.org/10.26881/gsp.2020.3.04>

Wpływ menedżeryzmu na model pracy probacyjnej

Wprowadzenie

Od początku obecnego stulecia w polskiej literaturze naukowej sporo uwagi poświęcono różnym przejawom punitywizmu i populizmu penalnego w polityce kryminalnej¹. Znacznie mniejszym zainteresowaniem kryminologów i penologów cieszyła się problematyka menedżeryzmu w wymiarze sprawiedliwości karnej², choć w ostatnich latach w literaturze zachodniej to właśnie menedżeryzm uważany jest za nurt równie wpływowy i niekiedy konkurencyjny wobec punitywizmu. Autorzy prac poświęconych aktualnym kierunkom reformowania systemów wymiaru sprawiedliwości karnej w takich krajach, jak Anglia i Walia, Holandia czy kraje skandynawskie zauważają dominację menedżerskiej narracji w obecnym podejściu do karania i wykonywania kar oraz innych sankcji karnych³. Taka narracja jest szczególnie wyraźna w krajach, w których od końca ubiegłego wieku wprowadzano nowy styl zarządzania w sektorze publicznym (tzw. Nowe Zarządzanie Publiczne), zorientowany na skuteczność i ekonomiczną wydajność działania, planowanie strategiczne i korzystanie z wyników badań

¹ Por. m.in. W. Klaus, I. Rzeplińska, D. Woźniakowska-Fajst, *Punitywność? Kierunki zmian w polskiej polityce kryminalnej* [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacznna, P. Wiktorska, Warszawa 2013, s. 295 i n.; *Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna*, red. J. Czapska, M. Szafrąńska, D. Wójcik, Kraków 2016; B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna między punitywizmem i menedżeryzmem*, Warszawa 2020, s. 25 i n.

² W polskiej literaturze naukowej o menedżeryzmie w polityce kryminalnej piszą m.in. J. Utrat-Milecki, *Kara. Teoria i kultura penalna: Perspektywa integralnokulturowa*, Warszawa 2010, s. 82 i n.; B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna...*, s. 30 i n.

³ Por. J. Annison, L. Burke, P. Senior, *Transforming Rehabilitation. Another example of English 'exceptionalism' or a blueprint for the rest of Europe?*, „European Journal of Probation” 2014, nr 1, s. 10 i n.; K. Bullock, *The construction and interpretation of risk management technologies in contemporary probation practice*, „British Journal of Criminology” 2011, nr 1, s. 120 i n.; G. Boijssen, G. Tallving, *Sweden* [w:] *Probation in Europe*, red. A. van Kalmthout, I. Durnescu, Confederation of European Probation 2017, s. 8 i n., <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2019/01/probation-in-europeZweden-probation-in-europe.pdf> [dostęp: 29.04.2020]; M. Boone, *Community punishment in the Netherlands. A history of crisis and incidents* [w:] *Community Punishment. European Perspectives*, red. G. Robinson, F. McNeill, Routledge, London – New York 2016, s. 99 i n.

naukowych⁴. Pierwsze pogłębione reformy w duchu Nowego Zarządzania Publicznego przeprowadzono w Nowej Zelandii, Australii, Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. W następnych latach założenia nowego stylu zarządzania przenikały do Kanady oraz Szwecji, Holandii i innych państw europejskich⁵, powodując daleko idące zmiany w różnych politykach publicznych, w tym także w polityce kryminalnej.

Zmiany związane z rozwojem menedżeryzmu w wymiarze sprawiedliwości karnej ominęły działalności probacyjnej. W obszernym opracowaniu dotyczącym ewolucji probacji oraz innych sankcji i środków wolnościowych opublikowanym blisko dekadę temu Gwen Robinson, Fergus McNeill i Shadd Maruna stwierdzili nawet, że jeżeli w spornym obszarze penalności⁶ istnieje jakiś konsensus, to prawdopodobnie jest nim przekonanie, że systemy wymiaru sprawiedliwości karnej, podobnie jak systemy edukacji czy opieki zdrowotnej, stają się coraz bardziej zdominowane przez podejście i strategię menedżerskie⁷. Szeroka dyskusja na temat zmian w modelu pracy probacyjnej uwarunkowanych wpływami menedżeryzmu, jaka od kilku lat toczy się głównie, choć niewyłącznie, w krajach anglosaskich, zachęca do przybliżenia polskiemu czytelnikowi wybranych zagadnień dotyczących ewolucji probacji.

1. „Probacja” jako sankcja oraz rodzaj działalności

Próba scharakteryzowania ogólnych kierunków zmian w obszarze działalności probacyjnej wymaga uprzedniego dokonania pewnych ustaleń terminologicznych, ponieważ „probacja” jest pojęciem wieloznacznym⁸. Termin ten często używany jest w dwojaki sposób: w węższym znaczeniu dla określenia pewnej sankcji karnej (probacja jako sankcja), a w szerszym – dla określenia zbioru pewnych środków lub czynności (probacja jako system środków probacyjnych lub działalność probacyjna). W pracach prawnoporównawczych probacja jako sankcja oznacza prawnokarną reakcję na przestępczość stosowaną wobec odpowiednio wyselekcjonowanych sprawców, która polega na daniu im szansy na zaprzestanie popełniania przestępstw i powrót

⁴ E. Młodzik, *Założenia koncepcji New Public Management*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 858, „Współczesne Problemy Ekonomiczne” 2015, nr 11, s. 185 i n., http://www.wzieu.pl/zn/858/21_ZN_858.pdf [dostęp: 29.04.2020]; M. Zawicki, *Nowe zarządzanie publiczne*, Warszawa 2011, s. 31 i n.

⁵ E. Młodzik, *Założenia koncepcji...*, s. 187.

⁶ „Sfera penalna” (angielski termin *penalty*) rozumiana jest w tym opracowaniu za Krzysztofem Krajewskim jako ogół faktów i zjawisk, funkcji, symboli, znaczeń i reakcji społecznych towarzyszących wymierzaniu kary; szerzej por. *idem*, *Kara i współczesne społeczeństwo (Wokół książki D. Garlanda)*, PiP 1992, z. 5, s. 82.

⁷ G. Robinson, F. McNeill, S. Maruna, *Punishment in society. The improbable persistence of probation and other community sanctions and measures* [w:] *The Sage Handbook of Punishment and Society*, red. J. Simon, R. Sparks, Sage, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC 2013, s. 325.

⁸ Szerzej por. D. Wójcik, *Probacja – rozwiązania prawne w niektórych krajach europejskich*, „Archiwum Kryminologii” 1999–2000, t. 25, s. 30–34.

do zgodnego z prawem życia w społeczeństwie przez pozostawienie ich warunkowo na wolności przy jednoczesnym zapewnieniu im pomocy i nadzoru⁹ w okresie próby¹⁰. Tak rozumiana „probacja” jest bliska znaczeniowo instytucji klasycznej anglosaskiej probacji, polegającej na warunkowym wstrzymaniu orzeczenia o karze wobec sprawcy uznanego za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu, nałożeniu na niego obowiązków i oddaniu go pod nadzór wyznaczonej osoby w okresie próby¹¹. Od czasu wprowadzenia klasycznej probacji do wymiaru sprawiedliwości karnej krajów anglosaskich na przełomie XIX i XX w. wykształciły się inne odmiany sankcji określane nazwą „probacja”, takie jak warunkowe odstąpienie od ścigania czy warunkowe zawieszenie wykonania wymierzonej kary¹². Obecnie probacja może być stosowana w różnych krajach jako samodzielna sankcja lub w połączeniu z innymi sankcjami karnymi¹³.

We współczesnej literaturze naukowej poświęconej probacji jednym z zagadnień będących przedmiotem kontrowersji jest pytanie o to, czy oddanie sprawcy w okresie próby pod nadzór wyznaczonej osoby stanowi nieodłączny element tej instytucji, a tym samym warunek konieczny uznania danej sankcji karnej za probację. W ten sposób nadzór wyznaczonej osoby nad sprawcą przestępstwa traktowany był w definicji probacji przyjętej na początku lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku przez ONZ. Za probację uznawano wówczas metodę postępowania ze specjalnie wyselekcjonowanymi sprawcami przestępstw, polegającą na warunkowym zawieszeniu kary, w czasie którego będą oni podlegali nadzorowi osoby udzielającej im indywidualnych porad i prowadzącej wobec nich oddziaływanie wychowawcze¹⁴. W ostatnich dekadach za takim ujmowaniem probacji, zakorzenionym w ideologii resocjalizacji (*treatment or rehabilitation ideology*), opowiada się Dobrochna Wójcik. W artykule poświęconym probacji w krajach europejskich przyjęła ona, że probacja obejmuje uznanie winy sprawcy, pozostawienie go na wolności, poddanie próbie z zastosowaniem nadzoru kuratora i ewentualnym nałożeniem na niego obowiązków. Nadzór kuratora w okresie próby stanowił zatem immanentną cechę tak ujmowanej probacji, natomiast nałożenie na sprawcę obowiązków na czas próby miało charakter opcjonalny¹⁵. Inne stanowisko

⁹ Polski ustawodawca w odniesieniu do dorosłych sprawców przestępstw przewiduje stosowanie „dozoru”, natomiast w przypadku nieletnich posługuje się terminem „nadzór”; w tym opracowaniu konsekwentnie używane jest pojęcie „nadzór”, ponieważ wskazane wyróżnienie „dozoru” i „nadzoru” jest raczej niespotykane w innych krajach i niecelowe w pracach o charakterze porównawczym.

¹⁰ *Appendix II. Glossary [w:] Probation in Europe*, red. A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, Nijmegen 2008, s. 1162.

¹¹ A. Kordik, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność*, Wrocław 1998, s. 17.

¹² Szerzej por. J. Skupiński, *Warunkowe skazanie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 1992, s. 41–51; A. Kordik, *Warunkowe zawieszenie...*, s. 17–19.

¹³ Na temat przesłanek i zakresu stosowania różnych form probacji w krajach europejskich por. *Probation in Europe...*

¹⁴ D. Wójcik, *Probacja – rozwiązania prawne...*, s. 31.

¹⁵ *Ibidem*, s. 34.

zajmował Andrzej Kordik, zaliczając nadzór nad sprawcą wykonywany przez wyznaczoną osobę do fakultatywnych elementów probacji¹⁶.

Pojęcie „probacja” w szerokim znaczeniu używane jest dla określenia systemu środków zmierzających do poprawy sprawcy przestępstwa bez izolowania go od społeczeństwa¹⁷ lub systemu działań (interwencji) o charakterze probacyjnym podejmowanych w wymiarze sprawiedliwości karnej¹⁸. To ostatnie rozumienie probacji, będące synonimem pracy probacyjnej, występuje w rekomendacji Rady Europy dotyczącej Europejskich reguł probacyjnych (*European Probation Rules*)¹⁹. Twórcy tych reguł zauważyli w komentarzu do ich projektu, że probacja jest trudna do zdefiniowania i zwykle kojarzona jest z działalnością organów odpowiedzialnych za nadzorowanie sprawców przestępstw w warunkach wolnościowych w okresie próby²⁰. W rekomendacji zdefiniowali ten termin, szeroko przyjmując, że dotyczy on wykonywania określonych prawem i zastosowanych wobec sprawcy sankcji i środków wolnościowych (*community sanctions and measures*). Z kolei sankcje i środki wolnościowe w świetle dokumentów Rady Europy²¹ oznaczają takie sankcje i środki, które pozostawiają sprawców przestępstw w społeczeństwie i obejmują pewne ograniczenia ich wolności wynikające z nałożenia na nich warunków czy też obowiązków. W zakresie znaczeniowym tak zdefiniowanego terminu „sankcje i środki wolnościowe” mieszczą się sankcje nakładane przez władze sądowe lub administracyjne oraz środki stosowane przed orzeczeniem sankcji lub zamiast nich, a ponadto różne sposoby wykonywania kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym²². Działania i interwencje podmiotów probacyjnych związane z wykonywaniem sankcji i środków wolnościowych według Europejskich reguł probacyjnych zmierzają do włączenia sprawców przestępstw do społeczeństwa, a tym samym do poprawy bezpieczeństwa społecznego, i obejmują nadzorowanie ich (*supervision*) oraz udzielanie im wskazówek (*guidance*) i pomocy (*assistance*)²³.

Podobnie jak „probacja”, także „podmiot probacyjny” (*probation agency*) został szeroko zdefiniowany w Europejskich regułach probacyjnych. Podmiotem probacyjnym, zgodnie z tą rekomendacją, jest każdy podmiot powołany prawem do wykonywania

¹⁶ A. Kordik, *Warunkowe zawieszenie...*, s. 20.

¹⁷ *Ibidem*, s. 19.

¹⁸ Por. D. Wójcik, *Probacja – rozwiązania prawne...*, s. 32.

¹⁹ *Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules*, https://www.pmscr.cz/download/mezdocken_European_Probation_Rules.pdf [dostęp: 29.04.2020].

²⁰ *Commentary to Recommendation CM/Rec (2010)1*, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805cff79 [dostęp: 29.04.2020].

²¹ Por. *Recommendation CM/Rec (2017)3 on the European Rules on community sanctions and measures*, <https://rm.coe.int/168070c09b> [dostęp: 29.04.2020]; ta rekomendacja uchyliła dwie wcześniejsze rekomendacje Rady Europy dotyczące sankcji i środków wolnościowych, tj. *Recommendation No. R (92)16 on the European Rules on community sanctions and measures* (tłum. na jęz. polski [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, s. 331–352) oraz *Recommendation Rec(2000)22 on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures* (tłum. na jęz. polski [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, s. 361–367).

²² Por. definicję terminu *community sanctions and measures* [w:] *Recommendation CM/Rec (2017)3...*

²³ Por. definicję terminu *probation* [w:] *Recommendation CM/Rec(2010)1...*

działalności probacyjnej. W zależności od krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości karnej, działalność probacyjna poza nadzorowaniem sprawców w warunkach wolnościowych oraz udzielaniem im wskazówek i pomocy może także obejmować doradzanie sądom i innym organom decydującym o zastosowaniu określonych sankcji i środków w celu ułatwienia im podejmowania adekwatnych i sprawiedliwych rozstrzygnięć. W obszarze działalności probacyjnej może mieścić się ponadto udzielanie wskazówek i wsparcia skazanym pozbawionym wolności w celu przygotowania ich do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, uczestniczenie w realizacji praktyk sprawiedliwości naprawczej i pomaganie ofiarom przestępstw²⁴. Zdefiniowanie „podmiotu probacyjnego” przez wskazanie jego zadań pozwoliło twórcom Europejskich reguł probacyjnych na uwzględnienie zróżnicowanej struktury organizacyjnej podmiotów świadczących usługi probacyjne w poszczególnych krajach. W większości państw Rady Europy funkcjonuje publiczna służba probacyjna, która niekiedy jest wyodrębnioną służbą, choć częściej jest służbą zintegrowaną ze służbą więzienną. W niektórych krajach działalność probacyjna należy do kompetencji wyspecjalizowanych pracowników socjalnych, a w innych usługi probacyjne świadczone są na podstawie kontraktów z rządem przez organizacje pozarządowe (tzw. trzeci sektor) albo podmioty komercyjne²⁵.

Problematyka mojego artykułu koncentruje się wokół probacji rozumianej jako ogół działań o charakterze probacyjnym w wymiarze sprawiedliwości karnej, związanych z wykonywaniem sankcji i środków wolnościowych, które zmierzają do włączenia sprawców przestępstw do społeczeństwa oraz poprawy bezpieczeństwa społecznego. Artykuł dotyczy jedynie pracy probacyjnej z dorosłymi, ponieważ probacja w odniesieniu do nieletnich z uwagi na specyfikę i złożoność tego zagadnienia wymagałaby odrębnego opracowania. Ze względu na różnorodność podmiotów zajmujących się pracą probacyjną w poszczególnych krajach, oprócz terminu „kurator” będę używać także określeń „pracownik probacji” oraz „personel probacyjny”. W analizach prawno-porównawczych dotyczących aktualnego modelu pracy probacyjnej wydają się one zdecydowanie bardziej właściwe niż posługiwanie się pojęciem „kurator sądowy”.

2. Geneza probacji

Poglądy na temat genezy sankcji określanej jako probacja prezentowane w literaturze naukowej nieco się od siebie różnią, ponieważ jedni autorzy upatrują jej źródła w doświadczeniach brytyjskich, a inni – amerykańskich. Zgodnie podkreślają oni jednak rolę bostońskiego szewca Johna Augustusa, który w 1841 r. zdołał przekonać sędziego orzekającego w sprawie o pijaństwo w miejscu publicznym do odroczenia wydania wyroku na kilka tygodni i oddania oskarżonego pod jego opiekę. Po upływie

²⁴ Por. definicję terminu *probation agency* [w:] *Recommendation CM/Rec(2010)1...*

²⁵ Szerzej na temat struktury organizacyjnej podmiotów probacyjnych w krajach europejskich por. m.in. A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, *European probation service systems; A comparative overview* [w:] *Probation in Europe...*, s. 30–32; B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna...*, 259 i n.

tego okresu sprawca wykazał sędziemu swoją poprawę i został skazany na symboliczną grzywnę²⁶. Przebieg postępowania zainicjowanego przez J. Augustusa uważany jest za początek dwóch instytucji: probacji polegającej na wstrzymaniu wydania wyroku skazującego na okres próby oraz kuratora (*probation officer*) sprawującego w tym okresie nadzór nad sprawcą. W tym samym postępowaniu po raz pierwszy pojawiły się elementy raportu przedsądowego, zawierającego przedkładane sądowi informacje na temat sprawcy i jego czynu. Należałoby dodać, że w początkowym okresie rozwoju probacji nie była ona w krajach anglosaskich traktowana jako kara, ale jako środek alternatywny do formalnego skazania i wymierzenia kary, który miał być stosowany wobec przestępców zasługujących na szansę poprawy i uniknięcie szkód powodowanych pobyt w więzieniu. Podstawowym uzasadnieniem probacji była wówczas moralna poprawa przestępców warunkowo pozostawionych pod nadzorem na wolności²⁷.

Bostoński szewc J. Augustus był człowiekiem głęboko wierzącym, a jego inicjatywa dotycząca czasowego oddania mu pod opiekę sprawców przestępstw wynikała z pobudek religijnych i filantropijnych. Początki pracy probacyjnej w krajach europejskich miały podobny charakter i również związane były z działalnością dobroczynną motywowaną religijnie. W Anglii Towarzystwo Trzeźwości Kościoła Anglii (*Church of England Temperance Society*) wprowadziło pod koniec XIX w. praktykę umieszczania przy sądach karnych misjonarzy, którzy mieli ratować dusze nałogowych pijaków oddawanych pod ich opiekę. Misjonarze ci uważani są w Anglii za pierwowzór kuratorów działających na rzecz sądu, a jednocześnie udzielających pomocy i wsparcia przestępcom pozostawionym na wolności²⁸. W Holandii jako początek działalności probacyjnej wskazuje się utworzenie już w 1823 r. organizacji charytatywnej pod nazwą Towarzystwo Moralnej Poprawy Więźniów (*Society for the Moral Improvement of Prisoners*). Została ona założona z inicjatywy holenderskich kupców poruszonych obrazem więzień przedstawionym w pracy Johna Howarda pt. *O stanie więzień w Anglii i Walii* (*The State of the Prisons in England and Wales*) opublikowanej w 1777 r. Celem holenderskiego Towarzystwa Moralnej Poprawy Więźniów było wspieranie skazanych w osiągnięciu poprawy przez odwiedzanie ich w więzieniach i udzielanie im pomocy po zwolnieniu²⁹. W zbliżonym czasie organizacje charytatywne o podobnych celach powstały w krajach skandynawskich, Francji i Belgii³⁰. U podstaw pracy probacyjnej we wczesnym okresie jej rozwoju tkwiły zatem dążenia znacznych obywateli z wyższych klas społecznych

²⁶ Szerzej na temat genezy probacji (*probation*) i instytucji kuratora (*probation officer*) por. P. Bachmat, *Podstawowe zadania kuratorów sądowych w ustawodawstwie polskim* [w:] *Kuratela sądowa. Sukcesy i porażki*, red. D. Wójcik, Warszawa 2010, s. 21–22 oraz cyt. tam literatura; W. Zalewski, „Humanizacja wymiaru sprawiedliwości”, czyli o roli kuratora sądowego w realizacji sprawiedliwości naprawczej. Czy konieczna jest reforma polskiego systemu? [w:] *Kuratela sądowa w Polsce: Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana Doktorowi Tadeuszowi Jedyńskowi*, red. K. Stasiak, Toruń 2018, s. 165–168.

²⁷ R. Canton, *The point of probation: On effectiveness, human rights and the virtues of obliquity*, „Criminology and Criminal Justice” 2012, nr 5, s. 578; P. Raynor, *Consent to probation in England and Wales: How it was abolished, and why it matters*, „European Journal of Probation” 2014, nr 3, s. 298.

²⁸ R. McCarva, *England and Wales* [w:] *Probation in Europe...*, s. 257.

²⁹ A.M. van Kalmthout, L. Tigges, *Netherlands* [w:] *Probation in Europe...*, s. 679.

³⁰ A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, *European probation service...*, s. 3–4.

motywowanych pobudkami religijnymi i filantropijnymi, którzy chcieli zapewnić opiekę przestępcom, pijakom i innym „moralnie upadłym” osobom, aby „uczynić z nich na powrót produktywnych pracowników, dobrych ojców rodzin i prawych chrześcijan”³¹.

W Polsce rozwój instytucji kuratora będącego odpowiednikiem anglosaskiego *probation officer* rozpoczął się w 1919 r. wraz z wydaniem dekretu Naczelnika Państwa o utworzeniu sądów dla nieletnich³² i rozporządzenia wykonawczego Ministra Sprawiedliwości³³, w których uregulowano m.in. powoływanie i zadania stałych opiekunów sądowych dla nieletnich. Zgodnie z tymi aktami prawnymi, opiekunowie sądowi byli powoływani przez sędziego i podlegali jego wskazówkom w wykonywaniu swoich obowiązków polegających na zbieraniu informacji o nieletnich, sprawowaniu opieki nad określonymi kategoriami nieletnich oraz nadzorowaniu ich. Co istotne, opiekunowie sądowi za wykonywanie swoich zadań otrzymywali wynagrodzenie. Przepisy wspomnianego wyżej rozporządzenia z 1919 r. przewidywały wypłacanie im wynagrodzenia ze Skarbu Państwa, a jednocześnie wprowadzały możliwość powoływania – obok płatnych opiekunów sądowych – także opiekunów honorowych niepobierających wynagrodzenia³⁴.

Po upływie dekady na mocy kolejnego rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 1929 r.³⁵ instytucja opiekunów sądowych została przekształcona w kuratorów nieletnich przy sądach grodzkich i sądach dla nieletnich. W 1935 r. Minister Sprawiedliwości wydał rozporządzenie³⁶ przesądzające o wyłącznie społecznym charakterze kurateli dla nieletnich. W myśl tego rozporządzenia funkcja kuratora dla nieletnich była funkcją honorową wykonywaną przez osoby mające odpowiednie kwalifikacje w zakresie opieki nad „dzieckiem moralnie zaniedbanym”. Jeśli chodzi o dorosłych sprawców przestępstw, to w polskim wymiarze sprawiedliwości karnej instytucja kuratora dla dorosłych pojawiła się dopiero pod koniec lat pięćdziesiątych XX w.³⁷

Początki pracy probacyjnej na ziemiach polskich przypadają jednak na lata poprzedzające odzyskanie niepodległości i powoływanie stałych opiekunów sądowych (późniejszych kuratorów nieletnich) w okresie międzywojennym. Michał Porowski sytuuje

³¹ W. Zalewski, „Humanizacja wymiaru sprawiedliwości”..., s. 168.

³² Dekret Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. o utworzeniu sądów dla nieletnich (Dz. Pr. P.P. Nr 14, poz. 171).

³³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 1919 r. w przedmiocie urzędzenia sądów dla nieletnich (Dz. Pr. P.P. Nr 63, poz. 378).

³⁴ P. Bachmat, *Podstawowe zadania kuratorów...*, s. 22–23; K. Szymków, *Instytucja stałych opiekunów sądowych 1919–1929 (The institution of the permanent court guardian 1919–1929)*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2018, nr 1, s. 67–75, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/92787/Folia_Iuridica_Universitatis_Wratislaviensis_2018_vol_7_no_1.pdf [dostęp: 29.04.2020].

³⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1929 r. w sprawie przekształcenia instytucji opiekunów sądowych na kuratorów nieletnich przy sądach grodzkich i przy sądach dla nieletnich (Dz. U. R.P. Nr 47, poz. 387).

³⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1935 r. o kuratorach nieletnich (Dz. U. R.P. Nr 46, poz. 316).

³⁷ Szerzej na temat rozwoju kurateli sądowej w Polsce por. K. Szymków, *Instytucja stałych opiekunów...*, s. 66–67; K. Stasiak, *Ewolucja kurateli sądowej od początku do wejścia w życie rozporządzenia z 1986 r.* [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. *idem*, Warszawa 2018, s. 26–34.

je w końcowych dekadach XIX w., kiedy to w 1881 r. we Lwowie utworzono Galicyjskie Stowarzyszenie Opieki nad Uwolnionymi Więźniami. Według tego autora było to pierwsze na ziemiach polskich towarzystwo patronackie „z prawdziwego zdarzenia”³⁸. W świetle statutu miało ono na celu „człowieka upadłego podźwignąć, ułatwić mu wstęp do społeczeństwa, pojednać go z temże i dopomagając mu do odzyskania godności obywatelskiej, tem samem dodawać odwagi do wytrwania na drodze całkowitej poprawy i zasłaniać go przed przyszłym ponownym upadkiem”³⁹.

Z opieki stowarzyszenia mogły korzystać osoby zwolnione z więzień, które uznano za „godne zachodu”; zwykle zaliczano do nich sprawców karanych po raz pierwszy, nienagannie zachowujących się w czasie odbywania kary. Roztaczana nad nimi opieka nie ograniczała się do różnych form pomocy materialnej, takich jak zapewnienie czasowego zakwaterowania i utrzymania, zakup materiałów i narzędzi potrzebnych rzemieślnikom do wykonywania zawodu czy pomoc młodocianym w nauce zawodu, ale obejmowała także pomoc moralną, polegającą na oddaniu „uwolnionego więźnia” w pieczę wyznaczonego opiekuna⁴⁰. Cele i zasady działania stowarzyszenia wskazują na to, że wczesne formy pracy probacyjnej na ziemiach polskich w okresie zaborów były zbieżne z inicjatywami podejmowanymi w innych krajach, które zmierzały do moralnego podniesienia przestępców zwolnionych z więzień i przywrócenia ich społeczeństwu jako uczciwych i użytecznych obywateli.

3. Profesjonalizacja pracy probacyjnej i przekształcanie organizacji dobroczynnych w organy wykonywania orzeczeń

Na dalszy rozwój pracy probacyjnej w Stanach Zjednoczonych i Europie na początku ubiegłego stulecia znaczący wpływ miało przenikanie do prawa karnego założeń szkoły pozytywistycznej⁴¹ i ukształtowanie się w polityce kryminalnej nurtu określanego nazwą „modernizm penalny”⁴². Przedstawiciele szkoły pozytywistycznej w prawie karnym zakwestionowali czysto odwetową koncepcję kary i opowiedzieli się za karą celową, zmierzającą do zapobiegania przestępczości powrotnej przez odstraszenie, unieszkodliwienie lub poprawę skazanych. W różnych krajach wpływy tej szkoły na reformowanie prawa karnego były mniej lub bardziej wyraźne, niemniej jednak jej

³⁸ M. Porowski, *O idei pomocy więźniom i działalności Patronatu (do czasu rozwiązania po II wojnie światowej)* [w:] *O pomocy w powrocie do społeczeństwa. W 100-lecie powstania Patronatu*, red. T. Szymanowski, Warszawa 2010, s. 48.

³⁹ Fragment statutu Galicyjskiego Stowarzyszenia Opieki nad Uwolnionymi Więźniami przytoczony [za:] M. Porowski, *O idei pomocy więźniom...*, s. 48.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 49.

⁴¹ Szerzej na temat paradygmatu pozytywistycznego w prawie karnym i kryminologii por. K. Krajewski, *Teorie kryminologiczne a prawo karne*, Warszawa 1994, s. 23 i n.; J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 1999, s. 44–49.

⁴² Na temat modernizmu penalnego w polityce kryminalnej por. K. Krajewski, *Czy prawo karne potrzebuje kryminologii, a kryminologia prawa karnego?* [w:] *Prawo karne jutra – między pragmatyzmem a dogmatyzmem*, red. W. Zalewski, Warszawa 2018, s. 19 i n.

pojawienie się na ogół powodowało przesunięcie zainteresowania z czynu na osobę sprawcy, indywidualizację karania oraz upowszechnienie nowych form prawnokarnych reakcji na przestępczość, takich jak środki zabezpieczające, środki poprawcze i wychowawcze dla nieletnich, warunkowe skazanie, warunkowe zawieszenie wykonania wymierzonej kary czy warunkowe przedterminowe zwolnienie z części kary pozbawienia wolności. Z kolei modernizm penalny bazujący na kryminologii pozytywistycznej opowiadał się za celową i racjonalną polityką kryminalną, kształtowaną przy znaczącym udziale ekspertów w dziedzinie ograniczania i zwalczania przestępczości, zmierzającą do resocjalizacji przestępców i włączenia ich do społeczeństwa. Przez większość ubiegłego stulecia, bo aż do lat siedemdziesiątych, odgrywał on istotną rolę przy reformowaniu systemów wymiaru sprawiedliwości karnej w Stanach Zjednoczonych i innych krajach anglosaskich, a w ograniczonym stopniu także w Europie kontynentalnej.

Jeden z kierunków reform przeprowadzanych na przełomie XIX i XX w. polegał na poszerzaniu katalogu sankcji karnych o różne formy probacji i upowszechnianiu warunkowego przedterminowego zwolnienia z części kary pozbawienia wolności. Konsekwencją takich zmian w podejściu do karania i wykonywania kar był wzrost znaczenia podmiotów udzielających sprawcom przestępstw pomocy i wsparcia w okresie próby. Wraz z rozszerzaniem zakresu pracy probacyjnej działalność wcześniejszych stowarzyszeń religijnych i filantropijnych zajmujących się niesieniem pomocy byłym więźniom i innym „ludziom upadłym” oraz wspieraniem ich poprawy moralnej zaczęła być regulowana prawnie i finansowana przez państwo, a w niektórych krajach nastąpiło tworzenie publicznej służby probacyjnej⁴³. Powodowało to stopniową utratę niezależności przez organizacje pozarządowe zajmujące się działalnością probacyjną i rosnące podporządkowanie ich państwu lub przejmowanie ich działalności przez publiczną służbę probacyjną.

W krajach zachodnich ten proces rozpoczęty w okresie międzywojennym był kontynuowany w pierwszych dekadach po II wojnie światowej. Inaczej było w krajach bloku wschodniego, w których organizacje pozarządowe nie miały możliwości rozwoju, a nadzorowanie sprawców w okresie warunkowego odstąpienia od wymierzenia kary, warunkowego zawieszenia wykonania kary czy warunkowego przedterminowego zwolnienia na ogół należało do zadań milicji i ograniczało się do kontroli miejsca ich pobytu oraz wykonywania przez nich pracy⁴⁴. W większości tych krajów publiczną służbę probacyjną zaczęto tworzyć dopiero po przełomie politycznym, społecznym i ekonomicznym z końca ubiegłego wieku. Polska, w której w okresie PRL-u zbudowano spójny system społeczno-zawodowej kurateli sądowej w sprawach karnych dorosłych i w sprawach rodzinnych i nieletnich, na tle innych krajów Europy Środkowej i Wschodniej należała pod tym względem do wyjątków⁴⁵.

⁴³ A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, *European probation service...*, s. 5.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 8.

⁴⁵ Szerzej por. B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna...*, s. 186–189.

W krajach zachodnich ograniczanie niezależności organizacji pozarządowych wspierających sprawców przestępstw lub zastępowanie ich przez publiczną służbę probacyjną w zasadzie do lat siedemdziesiątych XX w. nie miało większego wpływu na misję i metody pracy probacyjnej. Jak w każdych rozważaniach prawnoporównawczych, również w tej analizie nie można tracić z pola widzenia faktu, że w różnych państwach tempo, nasilenie i przebieg zmian modelu pracy probacyjnej były odmienne. Przy daleko idących różnicach pomiędzy poszczególnymi krajami co do katalogu sankcji karnych oraz zasad ich wykonywania, do lat siedemdziesiątych XX w. nadzorowanie sprawców w warunkach wolnościowych na ogół traktowane było jak rodzaj pracy socjalnej ze szczególną grupą klientów. Misją probacji było udzielanie pomocy i wspieranie przestępców pozostających na wolności w prowadzeniu życia zgodnego z prawem.

Prawne uregulowanie zasad działalności probacyjnej związane było z wymaganiami od personelu probacyjnego określonych kwalifikacji warunkujących uzyskanie finansowania ze środków publicznych. Wymagane kwalifikacje były zbliżone do tych przewidzianych dla pracowników socjalnych. W kształceniu personelu probacyjnego podkreślano znaczenie profesjonalnej pracy z klientem opartej na wzajemnym zaufaniu, a metody pracy probacyjnej były zbliżone do tych stosowanych w pracy socjalnej. W probacji dużą popularnością cieszyła się metoda pracy z indywidualnym przypadkiem (*casework*), zakładająca nawiązanie z osobą nadzorowaną relacji opartej na wzajemnym zaufaniu oraz udzielanie jej wskazówek i pomocy w rozwiązywaniu problemów⁴⁶. Zindywidualizowane podejście ukierunkowane na doradzanie sprawcy i wspieranie go wymagało odformalizowania działalności probacyjnej i rezygnacji z elementów przymusu⁴⁷.

O ile ewolucja probacji od organizacji dobroczynnych wspierających przestępców w ich duchowej i moralnej odnowie w kierunku profesjonalnej pracy finansowanej ze środków publicznych nie wpłynęła znacząco na etos i metody tej pracy do lat siedemdziesiątych XX w., to w późniejszym okresie nastąpiły wyraźne zmiany w tym zakresie. Były one uwarunkowane wieloma czynnikami, wśród których można wskazać upadek wiary w skuteczność resocjalizacji, zaostrzenie polityki kryminalnej, wzrost liczby osób pozbawionych wolności i poszukiwanie nowych sankcji wolnościowych, które byłyby wystarczająco wiarygodne dla organów wymiaru sprawiedliwości karnej i opinii publicznej, by częściowo zastąpić kosztowną w wykonaniu bezwzględną karę pozbawienia wolności. Jednym ze sposobów uwiarygodnienia sankcji wolnościowych było podkreślanie ich dolegliwego charakteru oraz zwiększanie stopnia ich ingerencyjności przez mnożenie nakładanych na sprawców warunków lub obowiązków. Innym sposobem służącym temu samemu celowi było rozszerzanie kontroli nad sprawcą w okresie próby, szybkie wykrywanie niedopełnienia postawionych mu warunków lub nałożonych na niego obowiązków i reagowanie na stwierdzone naruszenia⁴⁸.

⁴⁶ Z. Ostrihanska, A. Greczuszkina, *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2000, s. 39 i n.

⁴⁷ Por. B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna...*, s. 195–207 oraz cyt. tam literatura.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 208–226; A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, *European probation service...*, s. 6–7.

Powierzenie podmiotom probacyjnym zadań dotyczących kontrolowania, czy sprawca pozostawiony na wolności należycie stosuje się do ciężących na nim obowiązków lub postawionych mu warunków, oraz zobowiązanie ich do restrykcyjnego reagowania na stwierdzone naruszenia bez wątpienia podważyło ich tradycyjny sposób działania silnie zakorzeniony w ideach pracy socjalnej. W niektórych krajach próby przemodelowania zakresu i metod pracy probacyjnej początkowo napotykały na sprzeciw personelu probacyjnego. Tak było np. w Holandii we wczesnych latach osiemdziesiątych XX w., kiedy holenderskie władze realizowały eksperymentalne programy pracy społecznie użytecznej stosowanej jako sankcja karna. Propozycja włączenia organizacji pozarządowych, tworzących w tym kraju służbę probacyjną⁴⁹ do wykonywania pracy społecznie użytecznej, spotkała się z pewnym oporem z ich strony. Personel probacyjny był gotów organizować i nadzorować wykonywanie pracy, ale sprzeciwiał się informowaniu prokuratury odpowiedzialnej za wykonywanie kar o naruszaniu przez skazanych nałożonych na nich warunków lub obowiązków. Argumentem przemawiającym za takim stanowiskiem była obawa o utratę zaufania skazanych, niezbędnego do budowania relacji. O późniejszej zmianie stanowiska w tej kwestii zadecydowała jednak zależność podmiotów probacyjnych od funduszy rządowych. W holenderskiej literaturze penologicznej powierzenie podmiotom probacyjnym zadań, które polegały na kontrolowaniu wykonywania pracy społecznie użytecznej oraz informowaniu prokuratury o stwierdzonych naruszeniach, uważane jest za punkt zwrotny w historii działalności probacyjnej, skutkujący przekształcaniem organizacji pomocowych w organy postępowania wykonawczego⁵⁰.

W Anglii i Walii zmiana racjonalizacji sankcji wolnościowych – które przestały być traktowane jak szansa uniknięcia przez sprawcę kary pod warunkiem odpowiedniego zachowania się w okresie próby, natomiast stały się „prawdziwymi” karami o określonym ładunku dolegliwości – także nie wzbudziła entuzjazmu służby probacyjnej, tradycyjnie zorientowanej na pomaganie, doradzanie, wspieranie i utrzymywanie relacji ze sprawcą przestępstwa. Personel probacyjny był przeciwny rozszerzaniu jego funkcji kontrolnych i akcentowaniu potrzeby szybkiego wykrywania naruszenia warunków lub obowiązków okresu próby. Początkowo był on także krytyczny wobec idei elektronicznego monitorowania podejrzanych i skazanych, uważając ten środek za zbyt ingerencyjny i nadmiernie ograniczający wolności obywatelskie. Odmowa zaangażowania się służby probacyjnej w wykonywanie dozoru elektronicznego spowodowała powierzenie przez rząd tego zadania podmiotom prywatnym. Późniejsza obawa o utratę prestiżu i finansowania przez państwo nie zachęcała tej służby do sprzeciwu wobec kolejnych reform⁵¹. Pod koniec ubiegłego stulecia podobne zmiany polegające na oddzieleniu pracy probacyjnej od pracy socjalnej oraz akcentowaniu zadań personelu

⁴⁹ Na temat struktury organizacyjnej służby probacyjnej w Holandii por. A. van Kalmthout, L. Tigges, *Netherlands...*, s. 683–684.

⁵⁰ M. Boone, *Community punishment...*, s. 98 i n.

⁵¹ S. Rex, *The development and use of community sanctions in England and Wales* [w:] *Community Sanctions and Measures in Europe and North America*, red. H.J. Albrecht, A.M. van Kalmthout, Max-Planck Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht, Freiburg i. Breisgau 2002, s. 169 i n.

probacyjnego jako organu postępowania wykonawczego wystąpiły w innych krajach, w tym w Skandynawii⁵².

Przy znacznych różnicach w rozwoju probacji w Stanach Zjednoczonych i poszczególnych krajach Europy Zachodniej pewną wspólną tendencją było zatem przekształcanie wolontariackiej działalności organizacji religijnych i filantropijnych w prawnie uregulowaną i profesjonalną pracę podmiotów finansowanych ze środków publicznych oraz rozszerzanie tradycyjnych zadań personelu probacyjnego. Podmioty probacyjne w wyniku nowych zadań przestały pełnić wyłącznie funkcje pomocowe i stały się organami wykonywania orzeczeń. Jednocześnie nastąpiło rozstrzygnięcie wcześniejszych dylematów dotyczących pozycji zawodowej pracownika probacji. W wyniku zaakceptowania podwójnej roli personelu probacyjnego, który łączy funkcje pomocowe, doradcze i wspierające z funkcjami kontrolnymi, straciły na aktualności dyskusowane w poprzednich dekadach pytania, czy podmioty probacyjne powinny działać wyłącznie dla dobra klienta, czy też mogą one być organami postępowania wykonawczego działającymi także na rzecz wymiaru sprawiedliwości karnej.

W krajach zachodnich pracownicy probacji, którzy wcześniej identyfikowali się z wartościami pracy socjalnej i obawiali się utraty zaufania klientów, jeśli staną się częścią systemu wymiaru sprawiedliwości karnej⁵³, raczej nie odrzucają już karnow-konawczych aspektów swojej pracy i starają się je łączyć z aspektami pomocowymi. Budowanie społecznego prestiżu służby probacyjnej w wielu z tych krajów bazuje obecnie na podkreślaniu jej znaczenia dla ochrony społeczeństwa przed przestępczością i ograniczania recydywy. Podejmowanie działań dla dobra sprawcy stało się wtórne wobec dążenia do poprawy bezpieczeństwa publicznego. Wspieranie sprawcy, pomaganie mu i ułatwianie jego resocjalizacji w pierwszym rzędzie ma służyć nie jemu samemu, ale społeczności, w której pozostaje w trakcie wykonywania sankcji i środków wolnościowych, ponieważ ma ją chronić przed przestępczością powrotną⁵⁴. Tak ujmowana praca probacyjna coraz częściej jest wkomponowana w menedżerskie strategie zarządzania ryzykiem recydywy.

4. Menedżeryzm a praca probacyjna

W polityce kryminalnej menedżeryzm jest nurtem relatywnie nowym i chociaż obecnie bywa on traktowany jako najbardziej wpływowy spośród jej różnych nurtów, to jednoznaczne sprecyzowanie jego założeń nie jest łatwe. W literaturze penologicznej i kryminologicznej nierzadko jest on traktowany jako sformalizowane,

⁵² Szerzej por. B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna...*, s. 203–207 oraz cyt. tam literatura.

⁵³ A. Heijder, *Some characteristics of the Dutch probation system*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 1967, nr 3, s. 92, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0306624X6701100120> [dostęp: 29.04.2020].

⁵⁴ A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, *European probation service...*, s. 12–14; B. Stańdo-Kawecka, *Racjonalizacja kar wolnościowych i rola kuratora sądowego – uwagi na tle generycznej kary ograniczającej wolność skazanego w Polsce oraz w Anglii i Walii*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, t. 40, s. 58–59.

zbiurokratyzowane i odhumanizowane podejście do karania, skoncentrowane na poprawie skuteczności i wydajności systemów wymiaru sprawiedliwości karnej⁵⁵. Tak ujmowany menedżeryzm niekiedy jest utożsamiany z „nową penologią”, scharakteryzowaną w latach dziewięćdziesiątych XX w. przez Malcolma Feeleya i Jonathana Simona jako nurt czy też narracja w polityce kryminalnej, która wpisuje się w dążenia do zarządzania zagregowanymi grupami przestępców przez skuteczne identyfikowanie ich, klasyfikowanie do odpowiednich grup ryzyka oraz kontrolowanie adekwatnie do poziomu stwarzanego zagrożenia⁵⁶. Do przejawów tej narracji twórcy koncepcji „nowej penologii” zaliczyli rezygnację ze zindywidualizowanej odpowiedzialności karnej oraz języka diagnozy klinicznej – używanego wcześniej w dyskusjach o karaniu przestępców – na rzecz terminologii nawiązującej do statystycznego prawdopodobieństwa i ryzyka. Zmieniony język debaty, ich zdaniem, odwracał uwagę zarówno od sprawiedliwego karania, jak i resocjalizacji jednostek, natomiast pozwalał na ukierunkowanie reform systemów karania na zadania menedżerskie, związane ze skutecznym zarządzaniem ryzykiem przestępczości. W rezultacie, jak twierdzą M. Feeley i J. Simon, ta nowa narracja ułatwia realizację polityki kryminalnej sprzyjającej wykluczeniu i marginalizacji pewnych grup społecznych na skutek długoterminowego izolowania przestępców w więzieniach lub ścisłego kontrolowania ich w warunkach wolnościowych⁵⁷.

Utożsamianie menedżeryzmu z odhumanizowanym zarządzaniem populacją przestępców nie jest jednak powszechnie akceptowane we współczesnej penologii, w której prezentowane są także poglądy na temat możliwości łączenia strategii menedżerskiej ze strategią humanitarną i resocjalizacyjną⁵⁸. Menedżeryzm traktowany jako nurt w polityce kryminalnej, który akcentuje skuteczność działania, sprawne zarządzanie, wykorzystanie wyników badań naukowych i racjonalne korzystanie z dostępnych środków w celu zapewnienia społeczeństwu możliwie najlepszej ochrony przed przestępczością, nie oznacza automatycznie odhumanizowania wymiaru sprawiedliwości karnej, a nawet może przyczynić się do przywrócenia właściwego znaczenia resocjalizacji skazanych.

Analiza aktualnych zmian w pracy probacyjnej związanych z wprowadzaniem strategii menedżerskich prowadzi do wniosku, że w krajach europejskich polegają one m.in. na akcentowaniu ochrony społeczeństwa przed przestępczością jako misji podmiotów probacyjnych. Jednym z podstawowych sposobów realizacji tej misji jest koordynacja funkcjonowania probacji z więziennictwem, a ponadto z policją, opieką zdrowotną, edukacją czy pomocą społeczną. Ścisła współpraca więziennictwa i probacji pozwala na całościowe planowanie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności niezwłocznie po rozpoczęciu jej odbywania przez skazanego. Istotne dla ograniczania przestępczości powrotnej, odpowiednie przygotowanie skazanych

⁵⁵ Szerzej por. B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna...*, s. 30–41 oraz cyt. tam literatura.

⁵⁶ M.M. Feeley, J. Simon, *The new penology: Notes on the emerging strategy of corrections and its implications*, „Criminology” 1992, nr 4, s. 449 i n.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 452 i n.

⁵⁸ M. Cavadino, J. Dignan, *The Penal System. An Introduction*, Los Angeles – London – New Delhi – Singapoure 2007, s. 6–7.

do zwolnienia z zakładów karnych oraz umożliwienie im stopniowego, kontrolowanego przechodzenia do życia na wolności wymaga ponadto włączenia innych podmiotów: policji, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, instytucji edukacyjnych, podmiotów leczniczych i organizacji pozarządowych zajmujących się wspieraniem byłych więźniów.

Przenikanie do wymiaru sprawiedliwości karnej, w tym także do probacji, strategii menedżerskich związane jest zatem z procesem „systemizacji” (*systemisation*), który sprowadza się do tworzenia systemowych rozwiązań dla podmiotów działających wcześniej relatywnie niezależnie od siebie oraz podkreślenia potrzeby ich współpracy przy realizacji ogólnych celów systemu⁵⁹. Z perspektywy penologii menedżerskiej podmioty świadczące usługi probacyjne są partnerami ściśle współpracującymi z innymi elementami systemu ochrony społeczeństwa przed przestępczością, nawet jeżeli wcześniej pewne działania, takie jak informowanie sądu lub prokuratury o naruszeniu przez sprawcę warunków lub obowiązków okresu próby, uważane były za sprzeczne ze szczególną misją pomocową pracowników probacji.

W licznych krajach europejskich pogłębianiu współpracy więziennictwa i probacji oraz lepszej koordynacji ich działań towarzyszyło tworzenie zespołów ds. akredytacji programów korekcyjnych. Podstawowym celem działania tych zespołów, zwykle złożonych w większości z niezależnych ekspertów, jest zmniejszenie przestępczości powrotnej przez zapewnienie wysokiej jakości realizowanych interwencji korekcyjnych. Proces akredytacji programów korekcyjnych w założeniu ma także sprzyjać racjonalnemu i przejrzystemu wydatkowaniu ograniczonych zasobów finansowych, umożliwiając uzyskanie dofinansowania ze środków publicznych tym podmiotom, które oferują działania najwyżej oceniane przez ekspertów według przyjętych wcześniej kryteriów. Do uzyskania akredytacji istotne jest korzystanie z metod o skuteczności potwierdzonej wynikami wcześniejszych badań, dostosowanie intensywności, sekwencji i czasu trwania proponowanego programu do potrzeb uczestników, odpowiednie ustrukturyzowanie programu czy uwzględnienie zasady ciągłości oddziaływań realizowanych w czasie wykonywania kary pozbawienia wolności oraz sankcji i środków wolnościowych⁶⁰.

Podstawowe kryteria stosowane przez zespoły ds. akredytacji programów korekcyjnych wynikają z modelu skutecznych interwencji korekcyjnych wypracowanego w ramach ruchu *What works* („Co działa?”) przez kanadyjskich psychologów zatrudnionych w instytucjach wymiaru sprawiedliwości. Model określany jako model ryzyka, potrzeb i reaktywności (*Risk-Need-Responsivity Model*) jest powszechnie znany w literaturze penologicznej pod nazwą „model RNR”. Skuteczne interwencje korekcyjne w wymiarze sprawiedliwości karnej według tego modelu wymagają przestrzegania zasad

⁵⁹ J. Pratt, *Penal populism: Key ideas in criminology*, New York 2007, https://infodocks.files.wordpress.com/2015/01/john_pratt_penal_populism.pdf [dostęp: 29.04.2020]; G. Robinson, F. McNeill, S. Maruna, *Punishment in society...*, s. 325.

⁶⁰ Szerzej por. M. Maguire, D. Grubin, F. Lösel, P. Raynor, *'What Works' and the Correctional Services Accreditation Panel: Taking stock from an inside perspective*, „Criminology & Criminal Justice” 2010, nr 1, s. 40–48; B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna...*, s. 260 i n.

ryzyka, potrzeb i reaktywności⁶¹. Zgodnie z pierwszą z nich, intensywne programy korekcyjne są adresowane do sprawców o wysokim stopniu ryzyka recydywy, tj. tych, w przypadku których zachodzi wysokie prawdopodobieństwo popełnienia kolejnego przestępstwa. Kierowanie do intensywnych programów korekcyjnych przestępców o niskim ryzyku recydywy nie tylko powoduje nieracjonalne wykorzystywanie dostępnych zasobów, ale niekiedy przynosi nawet efekty przeciwne do zamierzonych. Zasada potrzeb zakłada ukierunkowanie interwencji korekcyjnych na potrzeby kryminogenne (*criminogenic needs*) sprawcy. Tym terminem określa się czynniki, które są skorelowane z przestępczymi zachowaniami, mają charakter dynamiczny i mogą ulegać zmianie pod wpływem celowych oddziaływań. Według zasady reaktywności, interwencje korekcyjne powinny mieć przede wszystkim charakter behawioralno-poznawczy i być dostosowane do właściwości, możliwości intelektualnych i stylu uczenia się sprawców, a ponadto powinny uwzględniać ich motywację do zmiany⁶².

W polityce kryminalnej jednym z następstw implementacji zasad skutecznych interwencji korekcyjnych jest rozwój „technologii szacowania ryzyka”. Polega on na tworzeniu kolejnych zobiektywizowanych narzędzi diagnostyczno-prognostycznych, które są używane do szacowania ryzyka recydywy i potrzeb kryminogennych sprawcy, zastępując tym samym wcześniejsze prognozowanie zachowania przestępców przez psychologów, sędziów, pracowników probacji lub inne osoby w oparciu o ich profesjonalną wiedzę i doświadczenie (tzw. prognozowanie kliniczne lub profesjonalne)⁶³. Ustrukturyzowane narzędzia szacowania ryzyka i potrzeb kryminogennych początkowo opierały się na podejściu aktuarialnym (statystycznym), które koncentrowało się wokół niewielkiej liczby czynników pozostających w istotnym statystycznie związku z kontynuowaniem przestępczych zachowań. Na ogół były to czynniki statyczne (historyczne), związane z przeszłością sprawcy i niepodlegające zmianie pod wpływem celowych oddziaływań, takie jak wiek, liczba wcześniejszych skazań, wiek w chwili popełnienia pierwszego przestępstwa, liczba konfliktów z prawem w okresie nieletności czy wcześniejsze naruszenie warunków przedterminowego zwolnienia.

⁶¹ Wraz z rozwojem modelu RNR katalog zasad skutecznych interwencji korekcyjnych uległ rozszerzeniu i obecnie poza podstawowymi zasadami ryzyka, potrzeb i reaktywności obejmuje także liczne zasady szczegółowe; szerzej por. K. Biel, *Model ryzyka i model dobrego życia w readaptacji skazanych* [w:] *Konteksty resocjalizacji i readaptacji społecznej*, red. J. Kusztal, K. Kmiecik-Jusięga, Kraków 2014, s. 47 i n.

⁶² Szerzej o zasadach skutecznych interwencji korekcyjnych piszą m.in. D.A. Andrews, I. Zinger, R.D. Hoge, J. Bonta, P. Gendreau, F.T. Cullen, *Does correctional treatment work? A clinically-relevant and psychologically-informed metaanalysis*, „*Criminology*” 1990, nr 3, s. 369 i n.; A. Barczykowska, M. Muskała, *Model Risk-Need-Responsivity w diagnozie resocjalizacyjnej* [w:] *eidem*, S. Dzierżyńska-Breś, *Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Poznań 2015, s. 41 i n.; B. Stańdo-Kawecka, *O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie*, „*Probacja*” 2010, z. 1, s. 117 i n.

⁶³ Szerzej por. J. Byrne, A. Pattavina, *Next generation assessment technology: The potential and pitfalls of integrating individual and community risk assessment*, „*Probation Journal*” 2017, nr 3, s. 243 i n.; D. Wójcik, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „*Prawo w Działaniu. Sprawy Karne*” 2013, nr 16, s. 69 i n.

Krytyka kierowana pod adresem tego rodzaju narzędzi z powodu ich deterministycznego charakteru przyczyniła się do rozwoju kolejnych generacji szacowania ryzyka recydywy. Najnowsze narzędzia, określane jako narzędzia czwartej generacji szacowania ryzyka, charakteryzują się przypisywaniem coraz większego znaczenia dynamicznym czynnikom ryzyka oraz czynnikom ochronnym. Te ostatnie mogą modyfikować lub niwelować wpływ czynników ryzyka recydywy. Poza szacowaniem ryzyka przestępczości powrotnej, narzędzia czwartej generacji umożliwiają konstruowanie planu wykonywania kary pozbawienia wolności oraz sankcji i środków wolnościowych w sposób zapewniający dostosowanie interwencji korekcyjnych do indywidualnego profilu sprawcy w zakresie ryzyka i potrzeb (*case management*)⁶⁴.

Korzystanie przez odpowiednio przeszkolony personel probacyjny z ustrukturyzowanych narzędzi szacowania ryzyka i potrzeb kryminogennych jest kolejnym przejawem wprowadzania do probacji strategii menedżerskich. Posługiwanie się tymi narzędziami w wymiarze sprawiedliwości karnej nie jest wolne od krytyki, niemniej jednak można wskazać wiele argumentów przemawiających za ich stosowaniem. W świetle badań empirycznych ustrukturyzowane narzędzia w porównaniu z prognozowaniem klinicznym charakteryzują się wyższą trafnością predykcyjną, przyczyniają się do podejmowania przez organy procesowe racjonalnych decyzji na różnych etapach postępowania karnego, ułatwiają planowanie interwencji korekcyjnych oraz monitorowanie zmian w poziomie ryzyka w trakcie wykonywania kar i innych środków penalnych. We współczesnym świecie, w którym organy szeroko rozumianego postępowania karnego nierzadko kierują się awersją do ryzyka, nie bez znaczenia jest także możliwość odwołania się przez sędziów, prokuratorów, administrację więzienną czy personel probacyjny do zobiektywizowanych wyników w uzasadnieniu opinii i rozstrzygnięć dotyczących np. warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, warunkowego przedterminowego zwolnienia z części tej kary lub uchylenia izolacyjnego środka zabezpieczającego⁶⁵.

Pośród różnych przejawów menedżeryzmu w pracy probacyjnej bez wątpienia krytycznie oceniane jest urynkowanie części usług probacyjnych, jakie miało miejsce w Anglii i Walii w ramach rządowego programu „Przemodelowania resocjalizacji” (*Transforming Rehabilitation*)⁶⁶. W latach 2014–2015 przeprowadzono tam reformę polegającą na podziale czynności probacyjnych pomiędzy publiczną Krajową Służbę Probacyjną (*National Probation Service*) i dwadzieścia jeden sprywatyzowanych lokalnych „kompanii resocjalizacyjnych” (*community rehabilitation companies*). Zadania Krajowej

⁶⁴ J. Byrne, A. Pattavina, *Next generation...*, s. 246 i n.; B. Stańdo-Kawecka, *Polityka karna i penitencjarna...*, s. 230 i n.

⁶⁵ J.K. Gierowski, *Kilka uwag o potrzebie wprowadzenia nowych zasad oceny i monitorowania ryzyka przemocy kryminalnej w polskim systemie prawa karnego* [w:] *W poszukiwaniu prawdy. Rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości*, red. K. Banasik, A. Kargol, A. Kubiak-Cyruł et al., Kraków 2018, s. 213 i n.

⁶⁶ Ministry of Justice, *Transforming Rehabilitation. A Strategy for Reform*, 2013, <https://consult.justice.gov.uk/digital-communications/transforming-rehabilitation/results/transforming-rehabilitation-response.pdf> [dostęp: 29.04.2020].

Służby Probacyjnej ograniczono do początkowego szacowania ryzyka recydywy, przygotowywania raportów na żądanie sądu (*presentence reports*), nadzorowania sprawców z grupy wysokiego ryzyka popełnienia poważnego przestępstwa (*high risk of serious harm*) oraz występowania do sądu o wydanie odpowiednich zarządzeń w razie poważnego lub uporczywego naruszania warunków lub obowiązków przez sprawców nadzorowanych na wolności. Do „kompanii resocjalizacyjnych” obejmujących podmioty komercyjne i organizacje użyteczności publicznej należy wykonywanie sankcji i środków wolnościowych wobec osób zaklasyfikowanych do grupy niskiego i średniego ryzyka (*low and medium risk offenders*)⁶⁷. W zamierzeniu rządu urynkowienie części usług probacyjnych przez otwarcie rynku tych usług dla oferentów prywatnych i organizacji użyteczności publicznej miało sprzyjać innowacyjności i pozwolić na rozwiązanie problemów wynikających z potrzeby nadzorowania dużej liczby sprawców w sytuacji ograniczania wydatków publicznych po kryzysie finansowym z końca ostatniej dekady XX w.⁶⁸ Rezultaty przeprowadzonych reform okazały się jednak dalekie od oczekiwanych⁶⁹, co potwierdza tezę, że daleko idąca prywatyzacja usług w sferze wykonywania kar i innych sankcji karnych jest koncepcją bardzo ryzykowną.

Zakończenie

U podstaw pracy probacyjnej we wczesnym okresie jej rozwoju tkwiły filantropijne inicjatywy przedstawicieli wyższych klas społecznych, którzy chcieli zapewnić opiekę przestępcom, pijakom i innym „moralnie upadłym” osobom, aby przywrócić je społeczeństwu jako użytecznych obywateli. Pod wpływem przenikania do prawa karnego założeń szkoły pozytywistycznej nastąpiło rozszerzenie zakresu pracy probacyjnej. Jednocześnie władze państwowe zaczęły prawnie regulować dobroczynną działalność wcześniejszych stowarzyszeń i finansować ją ze środków publicznych lub tworzyć publiczną służbę probacyjną. Aż do lat siedemdziesiątych XX w., tj. do upadku ideologii resocjalizacji, zmiany w organizacji i finansowaniu działalności probacyjnej nie miały większego wpływu na jej misję, którą było wspieranie i niesienie pomocy przestępcom nadzorowanym w warunkach wolnościowych. W odniesieniu do ostatniego półwiecza można powtórzyć za D. Wójcik, że probacja „przeszła długą ewolucyjną drogę, zmieniały się jej cele i zadania, zakres kompetencji służb probacji został

⁶⁷ Szerzej na temat prywatyzacji usług probacyjnych w Anglii i Walii por. m.in. J. Anison, L. Burke, P. Senior, *Transforming Rehabilitation...*, s. 7 i n.; A. Ludlow, *Transforming Rehabilitation. What lessons might be learned from prison privatization?*, „European Journal of Probation” 2014, nr 1, s. 67 i n.; A. Robinson, *Enforcement and compliance. Critical practices for Community Rehabilitation Companies and the new NPS?*, „Probation Journal” 2014, nr 3, s. 269 i n.

⁶⁸ G. Robinson, *Three narratives and a funeral. Community punishment in England & Wales* [w:] *Community Punishment...*, s. 44–45.

⁶⁹ Justice Committee, *Transforming Rehabilitation. Ninth Report of Session 2017-19*, House of Commons 2018, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmjust/482/482.pdf> [dostęp: 29.04.2020].

znacznie poszerzony⁷⁰. W ostatnich dekadach XX w. poszukiwanie sankcji i środków wolnościowych, będących wiarygodną alternatywą dla kary pozbawienia wolności, przyczyniło się do przekształcania podmiotów probacyjnych z organów czysto pomocowych w organy postępowania wykonawczego.

Wiele spośród aktualnych zmian modelu pracy probacyjnej w Stanach Zjednoczonych i licznych krajach europejskich jest uwarunkowane rozwojem menedżeryzmu w polityce kryminalnej. Przejawem implementacji menedżerskich strategii w probacji jest wyznaczanie długoterminowych celów związanych z ograniczaniem recydywy, koordynowanie pracy podmiotów probacyjnych z innymi służbami i podmiotami, korzystanie z wyników badań naukowych, szacowanie ryzyka recydywy i potrzeb kryminogennych sprawców, akredytacja programów korekcyjnych, ewaluacja podejmowanych działań i częściowa prywatyzacja usług probacyjnych. Menedżeryzm często utożsamiany jest z odhumanizowanym i zbiurokratyzowanym podejściem do karania. Praktyka probacyjna wskazuje jednak na to, że rozwój menedżeryzmu jak dotąd nie spowodował rezygnacji ze zindywidualizowanego traktowania sprawcy przestępstwa na rzecz odhumanizowanego zarządzania ryzykiem recydywy.

Akcentowanie potrzeby skutecznego działania, sprawnego zarządzania, korzystania z wyników badań naukowych i efektywnego wydatkowania dostępnych środków w celu zapewnienia społeczeństwu ochrony przed przestępczością powrotną może być łączone z rozwijaniem motywacji sprawców do zmiany, wspieraniem ich w tym procesie przez personel probacyjny oraz ułatwianiem im dostępu do sprawdzonych interwencji korekcyjnych. Łączenie strategii menedżerskich z podejściem resocjalizacyjnym wydaje się najbardziej obiecującą perspektywą z punktu widzenia działania dla dobra sprawcy i społeczeństwa, budowania społecznego prestiżu służby probacyjnej oraz odchodzenia od polityki kryminalnej opartej na krótkotrwałych emocjach i fragmentarycznych reformach.

Literatura

- Andrews D.A., Zinger I., Hoge R.D., Bonta J., Gendreau P., Cullen F.T., *Does correctional treatment work? A clinically-relevant and psychologically-informed metaanalysis*, „Criminology” 1990, nr 3.
- Annisson J., Burke L., Senior P., *Transforming Rehabilitation. Another example of English 'exceptionalism' or a blueprint for the rest of Europe?*, „European Journal of Probation” 2014, nr 1.
- Appendix II. Glossary [w:] Probation in Europe*, red. A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, Nijmegen 2008.
- Bachmat P., *Podstawowe zadania kuratorów sądowych w ustawodawstwie polskim [w:] Kuratela sądowa. Sukcesy i porażki*, red. D. Wójcik, Warszawa 2010.

⁷⁰ D. Wójcik, *Probacja – rozwiązania prawne...*, s. 35.

- Barczykowska A., Muskała M., *Model Risk-Need-Responsivity w diagnozie resocjalizacyjnej* [w:] *idem, S. Dzierżyńska-Breś, Systemy oddziaływań resocjalizacyjnych Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Poznań 2015.
- Biel K., *Model ryzyka i model dobrego życia w readaptacji skazanych* [w:] *Konteksty resocjalizacji i readaptacji społecznej*, red. J. Kusztal, K. Kmieciak-Jusięga, Kraków 2014.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 1999.
- Boijesen G., Tallving G., Sweden [w:] *Probation in Europe*, red. A. van Kalmthout, I. Durnescu, Confederation of European Probation 2017, <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2019/01/probation-in-europeZweden-probation-in-europe.pdf> [dostęp: 29.04.2020].
- Boone M., *Community punishment in the Netherlands. A history of crisis and incidents* [w:] *Community Punishment. European Perspectives*, red. G. Robinson, F. McNeill, London – New York 2016.
- Bullock K., *The construction and interpretation of risk management technologies in contemporary probation practice*, „British Journal of Criminology” 2011, nr 1.
- Byrne J., Pattavina A., *Next generation assessment technology. The potential and pitfalls of integrating individual and community risk assessment*, „Probation Journal” 2017, nr 3.
- Canton R., *The point of probation: On effectiveness, human rights and the virtues of obliquity*, „Criminology and Criminal Justice” 2012, nr 5.
- Cavadino M., Dignan J., *The Penal System. An Introduction*, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore 2007.
- Commentary to Recommendation CM/Rec (2010)1, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805cff79 [dostęp: 29.04.2020].
- Feeley M.M., Simon J., *The new penology. Notes on the emerging strategy of corrections and its implications*, „Criminology” 1992, nr 4.
- Gierowski J.K., *Kilka uwag o potrzebie wprowadzenia nowych zasad oceny i monitorowania ryzyka przemocy kryminalnej w polskim systemie prawa karnego* [w:] *W poszukiwaniu prawdy. Rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości*, red. K. Banasik, A. Kargol, A. Kubiak-Cyruł, M.J. Lubelski, E. Plebanek, A. Strzelec, Kraków 2018.
- Heijder A., *Some characteristics of the Dutch probation system*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 1967, nr 3, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0306624X6701100120> [dostęp: 29.04.2020].
- Justice Committee, *Transforming Rehabilitation. Ninth Report of Session 2017-19*, House of Commons 2018, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmjust/482/482.pdf> [dostęp: 29.04.2020].
- Klaus W., Rzeplińska I., Woźniakowska-Fajst D., *Punitive? Kierunki zmian w polskiej polityce kryminalnej* [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacznna, P. Wiktorska, Warszawa 2013.
- Kordik A., *Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność*, Wrocław 1998.
- Krajewski K., *Czy prawo karne potrzebuje kryminologii, a kryminologia prawa karnego?* [w:] *Prawo karne jutra – między pragmatyzmem a dogmatyzmem*, red. W. Zalewski, Warszawa 2018.
- Krajewski K., *Kara i współczesne społeczeństwo (Wokół książki D. Garlanda)*, PiP 1992, z. 5.
- Krajewski K., *Teorie kryminologiczne a prawo karne*, Warszawa 1994.
- Ludlow A., *Transforming Rehabilitation. What lessons might be learned from prison privatization?*, „European Journal of Probation” 2014, nr 1.

- Maguire M., Grubin D., Lösel F., Raynor P., *'What Works' and the Correctional Services Accreditation Panel: Taking stock from an inside perspective*, „Criminology & Criminal Justice” 2010, nr 1.
- McCarva R., *England and Wales* [w:] *Probation in Europe*, red. A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, Nijmegen 2008.
- Ministry of Justice, *Transforming Rehabilitation. A Strategy for Reform*, 2013, <https://consult.justice.gov.uk/digital-communications/transforming-rehabilitation/results/transforming-rehabilitation-response.pdf> [dostęp: 29.04.2020].
- Młodzik E., *Założenia koncepcji New Public Management*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 858, „Współczesne Problemy Ekonomiczne” 2015, nr 11, http://www.wzieu.pl/zn/858/21_ZN_858.pdf [dostęp: 29.04.2020].
- Ostrihanska Z., Greczuszkin A., *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2000.
- Penalny populizm. Perspektywa polityczna i społeczna*, red. J. Czapska, M. Szafrńska, D. Wójcik, Kraków 2016.
- Porowski M., *O idei pomocy więźniom i działalności Patronatu (do czasu rozwiązania po II wojnie światowej)* [w:] *O pomocy w powrocie do społeczeństwa. W 100-lecie powstania Patronatu*, red. T. Szymanowski, Warszawa 2010.
- Pratt J., *Penal populism: Key ideas in criminology*, New York 2007, https://infodocks.files.wordpress.com/2015/01/john_pratt_penal_populism.pdf [dostęp: 29.04.2020].
- Probation in Europe*, red. A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, Nijmegen 2008.
- Raynor P., *Consent to probation in England and Wales: How it was abolished, and why it matters*, „European Journal of Probation” 2014, nr 3.
- Rex S., *The development and use of community sanctions in England and Wales* [w:] *Community Sanctions and Measures in Europe and North America*, red. H.J. Albrecht, A.M. van Kalmthout, Max-Planck Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht, Freiburg i. Breisgau 2002.
- Robinson A., *Enforcement and compliance. Critical practices for Community Rehabilitation Companies and the new NPS?*, „Probation Journal” 2014, nr 3.
- Robinson G., *Three narratives and a funeral. Community punishment in England & Wales* [w:] *Community Punishment. European Perspectives*, red. G. Robinson, F. McNeill, London – New York 2016.
- Robinson G., McNeill F., Maruna S., *Punishment in society. The improbable persistence of probation and other community sanctions and measures* [w:] *The Sage Handbook of Punishment and Society*, red. J. Simon, R. Sparks, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC 2013.
- Skupiński J., *Warunkowe skazanie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 1992.
- Stańdo-Kawecka B., *O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie*, „Probacja” 2010, z. 1.
- Stańdo-Kawecka B., *Polityka karna i penitencjarna między punitywizmem i menedżeryzmem*, Warszawa 2020.
- Stańdo-Kawecka B., *Racjonalizacje kar wolnościowych i rola kuratora sądowego – uwagi na tle generycznej kary ograniczającej wolność skazanego w Polsce oraz w Anglii i Walii*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, t. 40.
- Stasiak K., *Ewolucja kurateli sądowej od początku do wejścia w życie rozporządzenia z 1986 r.* [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. idem, Warszawa 2018.

- Szymków K., *Instytucja stałych opiekunów sądowych 1919–1929 (The institution of the permanent court guardian 1919–1929)*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2018, nr 1, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/92787/Folia_Iuridica_Universitatis_Wratislaviensis_2018_vol_7_no_1.pdf [dostęp: 29.04.2020].
- Utrat-Milecki J., *Kara. Teoria i kultura penalna: Perspektywa integralnokulturowa*, Warszawa 2010.
- van Kalmthout A.M., Durnescu I., *European probation service systems; A comparative overview* [w:] *Probation in Europe*, red. eidem, Nijmegen 2008.
- van Kalmthout A.M., Tigges L., *Netherlands* [w:] *Probation in Europe*, red. A.M. van Kalmthout, I. Durnescu, Nijmegen 2008.
- Wójcik D., *Probacja – rozwiązania prawne w niektórych krajach europejskich*, „Archiwum Kryminologii” 1999–2000, t. 25.
- Wójcik D., *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2013, nr 16.
- Zalewski W., *„Humanizacja wymiaru sprawiedliwości”, czyli o roli kuratora sądowego w realizacji sprawiedliwości naprawczej. Czy konieczna jest reforma polskiego systemu?* [w:] *Kuratela sądowa w Polsce: Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana Doktorowi Tadeuszowi Jedynakowi*, red. K. Stasiak, Toruń 2018.
- Zawicki M., *Nowe zarządzanie publiczne*, Warszawa 2011.

Streszczenie

Barbara Stańdo-Kawecka

Wpływ menedżeryzmu na model pracy probacyjnej

Problematyka artykułu koncentruje się wokół ewolucji probacji rozumianej jako ogół działań o charakterze probacyjnym w wymiarze sprawiedliwości karnej. Jednocześnie jest ona ograniczona do pracy probacyjnej z dorosłymi sprawcami przestępstw. Podstawy pracy probacyjnej we wczesnym okresie jej rozwoju były zakorzenione w inicjatywach obywateli z wyższych klas społecznych, którzy na przełomie XIX i XX w. chcieli zapewnić opiekę przestępcom, pijakom i innym „moralnie upadłym” osobom, aby przywrócić je społeczeństwu jako użytecznych obywateli. W późniejszym okresie miały miejsce liczne zmiany w zadaniach, organizacji i finansowaniu pracy probacyjnej, w wyniku których nastąpiło m.in. przekształcenie podmiotów probacyjnych z organów czysto pomocowych w organy postępowania karnego wykonawczego. Aktualny kierunek zmian w modelu pracy probacyjnej w Stanach Zjednoczonych i wielu krajach europejskich jest związany z nurtem menedżeryzmu w polityce kryminalnej. W artykule zostały przedstawione różne poglądy na temat penologii menedżerskiej oraz przejawy menedżerskich strategii w pracy probacyjnej, które powinny być łączone ze zindywidualizowanym traktowaniem sprawcy przestępstwa i wspieraniem go w procesie zmiany.

Summary

Barbara Stańdo-Kawecka

Impact of managerialism on the model of probationary work

The article focuses on the evolution of probation, understood as all probationary activities in the criminal justice system, although its scope is limited to probationary work with adult offenders. The foundations of probationary work in the early period of its development were rooted in the initiatives of citizens from the upper social classes who at the turn of the 19th century wanted to provide protection to criminals, drunkards and other „morally fallen” people in order to bring them back to society as useful citizens. Later, there were numerous changes in the tasks, organization and financing of probation work, which resulted, among other things, in the transformation of probation agencies from purely assistance bodies into organs of executive criminal proceedings. The current direction of changes in the model of probation work in the United States and many European countries has been influenced by the trend of managerialism in criminal policy. The article presents various views on managerial penology and manifestations of managerial strategies in probation work, which should be combined with the individualized treatment of offenders and with supporting them in the process of change.

Słowa kluczowe: probacja, kary i środki wolnościowe, system wymiaru sprawiedliwości karnej, polityka kryminalna, menedżeryzm

Keywords: probation, community sanctions and measures, criminal justice system, criminal policy, managerialism